

Тема 5. Відповідальність в міжнародному праві

- Поняття і юридична природа міжнародно-правової відповідальності.
- Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння.
- Види і форми міжнародно-правової відповідальності.
- Обставини, що виключають виникнення міжнародно-правової відповідальності.
- Відповідальність міжнародних організацій.
- Санкції в міжнародному праві.

1. Поняття і юридична природа міжнародно-правової відповідальності.

Право міжнародної відповідальності є загальносистемним інститутом міжнародного публічного права, що є сукупністю норм МП, які визначають зміст, дотримання, застосування та юридичні наслідки міжнародної відповідальності суб'єктів МП за міжнародно-протиправні діяння.

Міжнародно-правова відповідальність –

це всі види правовідносин, що **виникають** в рамках **міжнародного права** в результаті **міжнародно-правового діяння держави**, незалежно від того, чи обмежуються ці відносини правовідносинами між державою, яка вчинила протиправне діяння, і державою, яка безпосередньо постраждала, або ж вони розповсюджуються також: на інших суб'єктів міжнародного права і, незалежно від того, чи сконцентровані вони на зобов'язанні винної держави відновити в правах державу, яка постраждала, і стягнути нанесені їй збитки (шкоду) чи охоплюють також: право самої держави, яка постраждала, або інших суб'єктів міжнародного права застосувати до держави, яка винна, будь-яку санкцію, допустиму міжнародним правом.

Комісія міжнародного права ООН

Основні риси МПВ:

- реалізується в міжнародних правоохоронних відносинах між державою-порушницею з одного боку, і державою (державами) жертвою з другого боку;
- виникає в наслідок здійснення міжнародного правопорушення;
- полягає в застосуванні до держави-порушниці міжнародного права примусових заходів;
- пов'язана з негативними наслідками для правопорушника;
- має за мету забезпечення міжнародної законності і міжнародного правопорядку.

Підстави виникнення міжнародно-правової відповідальності

а) нормативно-правові

"Діяння держави може бути кваліфіковане як міжнародно-протиправне лише на підставі міжнародного права. На таку кваліфікацію не може вплинути кваліфікація цього ж діяння як правомірного згідно внутрішньодержавного права".

б) фактичні.

Норми МПВ починають функціонувати при наявності певних юридичних фактів, якими є лише міжнародні правопорушення.

Суб'єкти міжнародно-правової відповідальності

- Держава
- Міжнародні міжурядові організації
- Інші суб'єкти міжнародного права

Не розглядається як поведінка держави:

- поведінка особи або групи осіб, які діяли в самотійній якості, а не від імені держави;
 - поведінка органу однієї держави на території іншої держави не розглядається, як дії останньої;
 - поведінка органу міжнародної організації на території держави;
 - поведінка органу повстання на території держави.
-

Норми інституту міжнародної відповідальності закріплені в:

- Конвенції про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами 1972 р.
- Конвенції Ради Європи про цивільну відповідальність за шкоду, спричинену діяльністю, небезпечною для навколишнього середовища 1993 р.
- Міжнародній конвенції про припинення злочину апартеїду і покарання за нього 1973 р.
- Конвенції про попередження геноциду і покарання за нього 1948 р.

Ст. ст. 39, 41, 42 Статуту ООН визначають, які заходи слід ужити для підтримання або відновлення міжнародного миру і безпеки.

2. Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння

Перший варіант Проекту статей про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння, представлений КМП ООН в 1996 р. (60 статей) не отримав підтримки значної кількості держав і був підданий критиці за порівняно чітку визначеність положень, а не аморфність змісту.

2001 р. – Проект статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння *Комісія міжнародного права ООН*

– підготовлений не як багатосторонню конвенцію, а як додаток до Резолюції ГА ООН. Прийнятий без голосування в «полегшеному» варіанті як Додаток до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння» 56/83

6 грудня 2010 р. ГА ООН ухвалила резолюцію 65/19, у якій постановила включити в попередній порядок денний своєї 68 сесії у вересні 2013 р. до розгляду пункт: «Відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння», а також продовжити в межах робочої групи Шостого комітету роботу з метою розгляду питання про конвенцію про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння.

<http://webtv.un.org/meetings-events/other-meetingevents/watch/opening-of-the-international-law-commission-/5778854572001>

http://legal.un.org/ilc/summaries/9_6.shtml

Проект статей про відповідальність держав (59 статей, 4 частини)

1. Міжнародно-протиправне діяння держави (умови виникнення).
2. Зміст міжнародної відповідальності держави (юридичні наслідки міжнародно-протиправного діяння).
3. Імплементация міжнародної відповідальності держави (санкції).
4. Загальні положення.

General issues of state responsibility

Article I

Responsibility of a State for its internationally wrongful acts

Every internationally wrongful act of a State entails the international responsibility of that State.

Міжнародно-протиправне діяння (міжнародне правопорушення)

- протиправна дія або бездіяльність держави, що порушує імперативні норми МП та її міжнародні зобов'язання.

Склад міжнародно-протиправного діяння (міжнародного правопорушення)

- а) об'єкт правопорушення;
- б) протиправна поведінка (дія, бездіяльність);
- в) шкода (збиток);
- г) причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою (утриманням від дій) і збитком (шкодою);
- д) вина правопорушника.

Основним елементом міжнародного правопорушення є

протиправна поведінка - протиправні дії або бездіяльність держави, яка веде до невиконання або неналежного виконання її міжнародних зобов'язань:

- порушення прав інших суб'єктів МП;
- допомога або сприяння іншій державі у скоєнні останньою міжнародно-протиправного діяння;
- порушення визнаних у МП зобов'язань із захисту прав людини та гуманітарного характеру.

Об'єкт міжнародного правопорушення

- Загальний – вся система міжнародних правовідносин, міжнародна законність та міжнародний правопорядок
- Загальний об'єкт складається з *безпосереднього (реального) та непрямого об'єкта міжнародного правопорушення.*
- *Безпосередній* - порушення зобов'язання держави, встановлене нормою МП (державо-агресор порушує зобов'язання підтримки міжнародного миру і безпеки, мирних відносин, а також зобов'язання утримуватись від застосування сили).
- *Непрямим об'єктом* є правові відносини, що стосуються не тільки потерпілої сторони і правопорушника, а й інших учасників міжнародного спілкування.

Шкода – будь-який збиток, що заподіюється захищеним міжнародним правом законним інтересам держав, які потерпілі від протиправної поведінки відповідальної держави або інтересам всього міжнародного співтовариства у разі вчинення серйозних порушень імперативних норм МП

Види збитків:

- **матеріальні** (майнові втрати, від територіальних до упущеної вигоди, виплата грошових сум, надання послуг);
- **нематеріальні** (звільнення незаконно затриманих осіб, обмеження державного суверенітету, зазіхання на честь і гідність держави).

Вина - це неправомірно реалізована воля держави-правопорушниці, яка реалізується в протиправній поведінці її органів.

Форми вини:

- а) умисел;
- б) необережність.

Враховуючи складність встановлення вини в МП, суперечливу практику її доказу та обґрунтування, Комісія МП не включила її в текст статей про відповідальність держав як необхідну ознаку, що спричиняє правопорушення.

Класифікація міжнародних правопорушень

1. Порушення зобов'язань, що впливає з імперативних норм загального МП (зобов'язання перед міжнародним співтовариством у цілому), п. 1 ст. 40;
2. Серйозне порушення зобов'язання (коли воно пов'язане з грубим або систематичним невиконанням зобов'язань), п. 2 ст. 40;
3. Порушення зобов'язання (усі інші порушення зобов'язань, менш значні за наслідками), п. 3 ст. 41.

У статях термін «міжнародний злочин» відсутній.

В юридичній літературі фахівці продовжують використовувати усталені доктринальні погляди на класифікацію міжнародних правопорушень, розглядають їх як:

1. Міжнародні злочини (найтяжчі міжнародно-правові дії);
2. Злочини міжнародного характеру (завдають значної шкоди міжнародному правопорядку, мирній співпраці держав);
3. Міжнародні делікти (порушення міжнародно-правових норм, що не носять характеру злочину і не мають суспільної небезпеки).

Суб'єкти міжнародно-правової відповідальності

Ст. 4 – 11 гл. II Статей «Привласнення поведінки держави»:

1. Поведінка будь-якого органу держави розглядається як діяння даної держави за міжнародним правом незалежно від того, чи здійснює цей орган законодавчі, виконавчі, судові або будь-які інші функції, незалежно від положення, яке він займає в системі держави, і незалежно від того, чи є він органом центральної влади або адміністративно-територіальної одиниці держави.
2. Поняття «орган» включає особу чи будь-яке утворення, яке має такий статус за внутрішньодержавним правом.

Суб'єкти міжнародно-правової відповідальності

Ст. 7 Проекту:

- Поведінка органу держави чи особи або утворення, які уповноважені здійснювати елементи державної влади, розглядається як діяння цієї держави за МП, навіть якщо вони перевищують свої повноваження або порушують вказівки.

3. Види і форми міжнародно-правової відповідальності

Види відповідальності: матеріальна і нематеріальна (моральна)

Форми нематеріальної МПВ:

- сатисфакція,
- ресторація,
- обмеження суверенітету,
- обмеження юрисдикції держави і т. п.

Форми матеріальної МПВ:

- репарація;
- реституції;
- субституції;
- відсотки.

Сатисфакція - задоволення нематеріальних вимог для відшкодування збитку нанесеного честі і гідності держави.

- висловлення офіційного співчуття;
- принесення вибачення;
- тимчасове обмеження суверенітету і правоздатності держави;
- здійснення влади органами іншої держави;
- контроль за використанням наукового потенціалу.

Ресторація (схожа с реституцією)

- відновлення державою-порушницею попереднього стану певного матеріального об'єкту (відновлення якості питної води, яка потерпіла від діяльності держави порушника тощо, призупинення прав і привілеїв, що випливають з членства в міжнародних організаціях, виключення з міжнародної організації – у 1940 р. СРСР з Ліги Націй за війну проти Фінляндії).

Репарація - відшкодування суб'єктом-порушником матеріальної шкоди грошима, товарами, послугами тощо.

- За рішенням Кримської конференції 1945 р. Німеччина зобов'язувалась відшкодувати СРСР збитки в 20 млрд. дол.
- Уряд ФРН прийняв рішення про сплату компенсації громадянам колишнього СРСР, які були вивезені до полону у Німеччину.
- В 1996 р. Міжнародний Суд ООН ухвалив рішення про сплату США Ірану компенсації в сумі 131 млн. дол. за збитий в 1988 р. пасажирський літак.

Barcelona Traction, Light and Power Company, Ltd. (Belgium v. Spain)

Компанія Barcelona Traction, Light and Power Co зареєстрована в Канаді.

Вид діяльності: розробка та експлуатація електроенергетики в Іспанії.

Фабула: Компанія була визнана банкрутом іспанським судом після громадянської війни в Іспанії, її активи були конфісковані.

Бельгія подала позов до Іспанії у зв'язку з експропріацією активів на тій підставі, що переважна більшість акцій компанії належала бельгійським громадянам. Іспанія попередньо стверджувала, що позивач не мав належного права подати позов про збитки канадській компанії.

Barcelona Traction Case

Second Application Feb 5 1970 (Belgium v. Spain)

By Daniel JunYeol Kim
Professor Da Silva 17h40-19h40
SciencesPo Paris Campus de Havre

INTRODUCTION

What was the Barcelona Traction Case About?

Реституція - повернення державі-жертві правопорушення в натурі майна, незаконно вивезеного з її території державою-порушником або її співучасником.

Таке повернення може здійснюватися у формі реституції in integrum, коли не тільки відновлюється попередній стан, а й несуться витрати пов'язані з цим (звільняється захоплена територія, виводяться війська, техніка, демонтуються установки і т.п. за рахунок держави-порушниці).

4. Обставини, що виключають виникнення міжнародно-правової відповідальності

- а) ті, що є результатом вольових дій, реалізації права (згода, ст. 20; самооборона, ст. 21; контрзаходи, ст. 22);
- б) обставини, що склалися не залежно від волі суб'єкта (форс-мажор, ст. 23; лихо, ст. 24; стан необхідності, ст. 25).

Згода – юридично дійсна згода держави на вчинення конкретного діяння іншою державою, яке включає протиправність цього діяння щодо першої держави.

- транзит через повітряний простір або внутрішні води держави;
 - розміщення будь-яких служб на її території;
 - проведення на території держави офіційних розслідувань або дізнань;

 - здійснення юрисдикції щодо осіб зі збройних сил, які офіційно знаходяться у країні;
 - арешт фізичних осіб на території інших держав.
-

Самооборона є опір збройними силами зазіханням іноземної держави на недоторканність державного кордону, її воєнним вилазкам, які ще не можна кваліфікувати як акт агресії (заслання військово-розвідувального літака на територію держави-жертви, запливання військових суден у територіальні води такої держави тощо).

- У разі необхідної оборони бажаним є попередження про можливість її застосування, якщо держава-порушниця не припинить порушення.
- Попередження може бути у формі пропозиції військовому літаку здійснити посадку або морському судну покинути територію держави.

Форс-мажор – явище непереборної сили або непередбаченої події, що не піддаються контролю держави, які зробили в цих обставинах виконання зобов'язання матеріально неможливим, виключають протиправність діяння держави, яке не відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням цієї держави (ст. 23).

Форс-мажорна ситуація, що виключає протиправність, виникає тільки за виконання трьох умов:

1. Відповідне діяння повинно бути спричинене непереборною силою або непередбаченою подією,
2. Яке не піддається контролю відповідної держави,
3. Яке робить матеріально неможливим виконання зобов'язань.

Матеріальна неможливість виконання настає:

Природні або фізичні події:

- Погодні умови; землетрус; повінь; посуха

Дії людей:

- Втрата контролю над частиною державної території в результаті постання, руйнувань, викликаних військовими операціями, проведеними третьою державою.
- Повітряне судно держави через пошкодження або втрату контролю над ним через погодні умови вторглося в повітряний простір іншої держави без дозволу останньої.

Форс-мажор не виключає протиправність діяння держави якщо:

- Така ситуація обумовлена поведінкою держави, яка на неї посилається;
- Держава прийняла на себе ризик виникнення такої ситуації.

Лихо (ст. 24 Проекту)

1. Протиправність діяння держави, що не відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням цієї держави, виключається, якщо у виконавця цього діяння в ситуації лиха не було іншого розумного способу врятувати своє життя або життя ввірених йому інших осіб.
2. Не застосовується п. 1:
 - Якщо ситуація лиха обумовлена поведінкою держави, що посилається на неї;
 - Дане діяння з імовірністю створить порівняну або більшу небезпеку.

Приклади:

- Порушення державного сухопутного кордону з метою порятунку життя;
- Використання джерел підвищеної небезпеки при експлуатації мирних об'єктів ядерної енергетики.

Стан необхідності (ст. 25)

1. Держава не може посилатися на стан необхідності як на підставу для виключення протиправності діяння, яке не відповідає міжнародно-правовим зобов'язанням цієї держави.

Виняткові ситуації:

- Коли діяння є єдиним для держави шляхом захисту суттєвого інтересу від великої і неминучої небезпеки;
- Не завдає серйозного збитку суттєвому інтересу державі або державам, щодо яких існує це зобов'язання, або міжнародного співтовариства в цілому.

5. Відповідальність міжнародних організацій.

За шкоду, заподіяну в результаті космічної діяльності, несуть відповідальність і міжнародні організації:

1. Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла 1967 р.
2. Угода про рятування космонавтів, повернення космонавтів і повернення об'єктів, запущених в космічний простір 1968 р.
3. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, заподіяну космічними об'єктами 1972 р.

Ст. 57 Додатку до Резолюції 56/83 «Відповідальність держав за міжнародно- протиправні діяння» ГА ООН 2001 р.

- Статті не торкаються відповідальності за міжнародним правом міжнародної організації або будь-якої держави за поведінку міжнародної організації.

Проект статей про відповідальність міжнародних організацій КМП ООН, 2011 р.

- Обмеженість відповідної практики;
- Обмежене використання процедур судового і третейського врегулювання спорів за участю міжнародних організацій;
- Відповідну практику мало схильні оприлюднювати.

Проект статей про відповідальність міжнародних організацій КМП ООН, 2011 р. – 67 статей

I. Визначається сфера охоплення статей і даються визначення термінів.

II – IV. Аналогічні статтям про відповідальність держав. Попередні умови виникнення міжнародної відповідальності міжнародної організації. Юридичні наслідки (зобов'язання з відшкодування шкоди). Імплементация відповідальності МО (які держави або МО мають право притягувати її до відповідальності).

V. Відповідальність держав у зв'язку із поведінкою МО.

VI. Загальні положення.

[https://digitallibrary.un.org › record › files ›
A_66_10-RU](https://digitallibrary.un.org/record/files/A_66_10-RU)

16 січня 2017 року Україна порушила справу проти Російської Федерації, звинувачуючи її в порушенні Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 року і Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації від 21 грудня 1965 року.

<http://www.icj-cij.org/docket/files/166/19314.pdf>

Комментарий Департамента информации и печати МИД России в связи со слушаниями в Международном Суде ООН

Россия изложила свою позицию: Украина использует Суд как площадку для озвучивания политизированных обвинений, выходящих за пределы юрисдикции Суда, привела доказательства того, что Украина не обосновала надлежащим образом свои претензии, а также изложила объективную картину ситуации на Юго-Востоке Украины и в Крыму.

http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2670882

В позовній заяві Україна зазначила:

"Україна переконливо просить Суд винести рішення і оголосити, що Російська Федерація через свої державні органи, державних службовців, інших осіб і організації, які здійснюють повноваження держави, а також через інших агентів, що діють за дорученням або під керівництвом і контролем РФ, порушила наступні свої зобов'язання по Конвенції щодо фінансування тероризму:

- (a) забезпечувала фінансування незаконних збройних формувань, що вчиняють акти тероризму в Україні;*
 - (b) не вживала належних заходів для виявлення, заморожування та конфіскації коштів, що використовуються для допомоги незаконним збройним групам, що здійснюють акти тероризму на території України;*
 - (c) не проводила розслідування, судового переслідування або видачу виконавців терактів та тих, хто фінансує тероризм і перебуває на території РФ;*
 - (d) не надавала Україні всю можливу допомогу у зв'язку з розслідуванням кримінальних справ про фінансування тероризму.*
-

"Україна переконливо просить Суд винести рішення і оголосити, що Російська Федерація несе міжнародну відповідальність через свою підтримку тероризму та невжиття заходів щодо запобігання фінансування тероризму у відповідності з Конвенцією, за терористичні акти, вчинені в Україні її ставлениками, в тому числі:

- (а) збиття рейсу МН17 Малайзійських авіаліній;*
- (б) обстріл мирних жителів, в тому числі у Волновасі, Маріуполі та Краматорську;*
- (с) вибухи, спрямовані проти мирних жителів, в тому числі в Харкові".*

"Україна переконливо просить суд винести рішення і оголосити, що Російська Федерація... в тому числі через владу незаконно окупованого Росією Криму... таким чином порушила свої зобов'язання за Конвенцією:

- (a) систематично дискримінує і принижує кримських татар та українські громади у Криму, здійснюючи таким чином державну політику з культурної зачистки тих верств населення, які сприймаються як противники окупаційного режиму;*
- (b) провела незаконний референдум, який відбувся в атмосфері насильства та залякування щодо національних груп, відмінних від росіян, не докладючи зусиль для захисту цих груп, що стало першим кроком до позбавлення цих громад захисту з боку українського законодавства та для створення для них режиму російського домінування;*
- (c) придушує політичні й культурні прояви кримськотатарської ідентичності, в тому числі шляхом переслідування кримськотатарських лідерів і заборони діяльності Меджлісу кримськотатарського народу;*

<https://mfa.gov.ua/ua/press-center/briefing/1298-stenograma-brifingu-rechnici-mzs-ukr-ajini-marjani-beci>

6. Поняття і характерні особливості міжнародно-правових санкцій.

Міжнародно-правові санкції (МПС) - це правомірні примусові заходи, які застосовують суб'єкти міжнародного права для припинення міжнародного правопорушення, відновлення прав потерпілих суб'єктів і виконання правопорушником зобов'язань внаслідок відповідальності, яка виникла у відповідь на правопорушення.

Класифікація санкцій за В.А. Василенком:

- 1) міжнародно-правові санкції, які здійснюються державами в порядку самодопомоги;
- 2) міжнародно-правові санкції, які здійснюються державами за допомогою міжнародних організацій. Кожному з типів властиві свої види міжнародно-правових санкцій, форми та способи їх застосування

Санкції, які здійснюються державами в порядку самодопомоги:

- а) самооборона;
- б) репресалії (ембарго; бойкот);
- в) реторсії (заборона дипломатичним представникам або громадянам іноземної держави вільно відвідувати певні райони країни);
- г) розрив дипломатичних і консульських відносин;
- д) невизнання.

Реторсіями вважаються примусові заходи однієї держави щодо суб'єкта-правопорушника на захист своїх державних інтересів.

- відкликання посла з держави, яка вчинила недружній акт або правопорушення;
 - висилання з країни дипломатів;
 - оголошення дипломатів *persona non grata*;
 - встановлення обмежень на імпорт із держави, яка вчинила недружній акт або правопорушення;
 - націоналізація власності громадян і юридичних осіб, вилучення вкладів з банків держави, яка вчинила недружній акт або правопорушення.
-

Репресалії є правомірними примусовими заходами, які чиняться з метою відновлення своїх порушених прав і спрямовані на обмеження або ліквідацію прав іншої держави у відповідь на її неправомірну поведінку.

Правомірними можуть бути лише політичні та економічні репресалії, зокрема:

- позбавлення (тимчасове) або обмеження дипломатичних привілеїв та імунітету офіційних представників держави-порушниці;
- ембарго,
- повна або часткова заборона продавати і постачати будь-яку сировину, промислові й харчові вироби чи майно на територію держави-порушниці;
- заборона надавати транспортні засоби для перевезень громадян, товарів і вантажів на територію держави-порушниці;
- бойкот.

Найбільш відчутними формами репресалій є розрив з державою-порушницею торговельно-економічних відносин та її повна економічна ізоляція.

Санкції, які здійснюються за допомогою міжнародних організацій:

- призупинення прав і привілеїв, які випливають із членства у міжнародній організації (позбавлення права голосу в органах організації; позбавлення права на представництво в органах організації; позбавлення права на отримання допомоги та обслуговування);
- відмова у членстві (неприйняття правопорушника до членів організації; виключення держави-правопорушниці з організації);
- позбавлення можливості міжнародного співробітництва з іншими суб'єктами міжнародного права (повний або частковий розрив економічних відносин, розрив дипломатичних відносин — ст. 41 Статуту ООН, ст. 8 Міжамериканського договору 1947 р., ст. 87 Чиказької конвенції 1944 р. та ін.);
- колективні збройні заходи (демонстрації, блокади), інші засоби застосування збройних сил (ООН, НАТО та інших організацій).